

Ремех Тетяна Олексіївна, канд. пед. наук,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач відділу суспільствознавчої освіти

НОВИЙ ПІДРУЧНИК «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА» ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Із 2017-2018 навчального року в 9 класах загальноосвітніх навчальних закладів викладається новий предмет – «Основи правознавства». Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти [1] є основою для програми цього предмета «Основи правознавства», а та, своєю чергою, визначає зміст шкільної навчальної книги для учнів та основні підходи до її конструювання.

Питанням розробки й удосконалення підручника присвячена низка педагогічних праць українських та зарубіжних дослідників. Окремі теоретичні аспекти підручникотворення досліджені Н. Бібік, М.Бурдою, С.Гончаренком, О.Топузовим та ін. У дослідженнях Т.Засекої, О.Ляшенка, І.Смагіна та ін. подано критерії оцінювання та моніторингу підручників. Проблемам творення навчальних книг із суспільствознавчих предметів присвячені праці Р.Арцишевського, К.Баханова, В.Власова, Н.Гупана, Т.Ладиченко, Ю.Малієнко, Т.Мелещенко, П.Мороза, О.Пометун, Г.Фреймана та ін. Концептуальні підходи до змісту й структури шкільних підручників із правознавства розглядаються Б.Андрусиним, А.Булдою, А. Гузом, Н.Жидковою, О.Наровлянським, О.Пишко, О.Пометун, Т.Ремех, Л.Рябовол та ін. Однак в умовах активного впровадження в освітній процес компетентнісного підходу до навчання постає завдання створення підручника з основ правознавства, заснованого на такому підході.

Підручник з основ правознавства в силу специфіки шкільного правознавства залишається основним засобом навчання учнів. Зміст навчального матеріалу підручника з основ правознавства ґрунтується на системності, новизні, науковій і практичній цінності та зв'язку з сучасністю; врахуванні сучасних тенденцій розвитку правничої науки та плинності українського законодавства, вікових особливостей учнів 9 класу та їхнього життєвого досвіду.

Підручник «Основи правознавства» (9 клас) [2] повністю відповідає програмі, а представлені в ньому зміст та система пізнавальних завдань передбачають опанування учнями знаннями, уміннями й навичками, визначеними нею.

Указана навчальна книга уможливорює реалізацію компетентнісного підходу в навчанні дев'ятикласників основ правознавства [3]. Під таким підходом розуміють поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити діяльність у нових непередбачуваних умовах [4, с. 10]. У Законі України «Про освіту» компетентність характеризується як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5].

Результатом реалізації указанного підходу на уроках із основ правознавства має стати формування ключових (передусім соціальної й громадянської) та правової предметної компетентностей учнів. Сформована правова предметна компетентність – це здатність учня здійснювати практичну діяльність, ґрунтовану на знаннях поняттєвої системи права, наявності відповідного мислення, поведінкових моделей, узгоджених із нормами права, а також умінь, навичок і ставлень, що дають змогу ефективно реалізовувати на практиці набуті правові знання, відповідні уміння й навички, проявляти сформовані цінності й ставлення, виявляти особистісні смисли, оперативно й результативно розв'язувати навчальні й життєві

ситуації та проблеми [6]. Основним засобом у розв'язанні означеної проблеми сьогодні залишається підручник із основ правознавства.

Компетентнісний підхід до навчання учнів основ правознавства реалізується в підручнику системно, повно й цілеспрямовано через відбір і побудову основного і додаткового текстів, ретельний підбір пізнавальних компетентісно орієнтованих завдань для засвоєння, застосування й закріплення учнями правових знань, перевірки вивченого на уроці.

Основні структурні компоненти підручника «Основи правознавства» такі:

- текстовий компонент: основний текст (вступний, інформаційний, підсумковий), пояснювальний текст (виноска з визначенням основних і додаткових понять, пояснення в дужках у самому тексті, словник наприкінці підручника, відомості про подані документи) та додатковий текст (фрагменти нормативно-правових актів і міжнародних документів);

- позатекстовий компонент: апарат засвоєння (запитання і завдання, вступний та підсумковий опитувальники, текстові таблиці і схеми, пам'ятки - алгоритми, поради, проекти, запитання для обговорення й дискутування, тести для самоконтролю, форми для самооцінювання); апарат орієнтування (загальний зміст, рубрикація і тематичні символи, сигнали-символи (піктограми), шрифтове і кольорове виділення термінів, фрагментів юридичних документів, юридичних ситуацій, задач, словник, шмуцтитули)

У підручнику вміщено детально розроблені навчальні проекти. Вони подані під рубрикою «Співпрацюємо в навчальному проекті» (приміром: «Чи може Україна стати суспільством правової культури», «Шкільна хартія свободи думки, слова, поглядів, переконань», «Право – інструмент розв'язання проблем» та ін.). Оволодіння учнями методами проектної роботи допомагає їм опанувати знаннями, формувати предметні вміння, розвивати навички співпраці в групі, навчає продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати лінію поведінки, а це, своєю чергою, сприяє зростанню їхньої предметної компетентності.

Інновацією підручника з основ правознавства є вступний та підсумковий аудити (опитувальники для учнів), що дають змогу на вступному уроці залучити життєвий досвід учнів, виявити їхні правові уявлення й знання, а також очікування від вивчення нового предмета, а на підсумковому уроці – визначитися з рівнем опанування ними правовими знаннями і предметними вміннями та порівняти очікувані результати з реально досягнутими [2, с. 11 –12; 214 –215].

У підручнику учні знайдуть практичні поради (рубрика «Добрі поради»), де описано способи виконання завдань або ефективні поведінкові моделі в тих чи тих правових ситуаціях. Під рубрикою «Якщо ви хочете поглибити свої знання й уміння: запитання для мінідосліджень» учні знайдуть проблеми для обговорення та дискутування чи написання творів-роздумів.

Підручник «Основи правознавства» (9 клас) вдало поєднує науковий та науково-популярний стилі, тексти укладені доступною й зрозумілою для дев'ятикласників мовою з поясненням на прикладах складних правових понять і дефініцій законодавства. Обсяг та складність матеріалу параграфів відповідає можливостям засвоєння його учнями 14-15 років. Так, більшість параграфів складаються з трьох-чотирьох пунктів, що є оптимальним для дев'ятикласників, а структура тексту побудована як комбінація невеликих за обсягом смислових частин.

Виклад матеріалу в підручнику є діалогічним – його текст та позатекстові компоненти будуються як своєрідний діалог авторів із учнями, що в поєднанні із завданнями для кооперативної роботи (у парах, трійках, малих групах) забезпечують діалог на різних рівнях – учень-учитель, учень-учні, учень-учень.

Уведений у підручник навчальний матеріал ґрунтується на життєвому досвіді дев'ятикласників, розгортаючи розмову навколо правовідносин, учасниками є неповнолітні особи. Він є практико значимим для учнів, описуючи моделі правомірної поведінки суб'єктів правовідносин, та

будується на основі проблемного викладу, надаючи можливість учням розмірковувати, формулювати та висловлювати власне ставлення до правових явищ і дій учасників правовідносин.

Сьогодні фокус навчання змінюється в бік практики, інтерактивності та функціональності, коли учні, вільно висловлюють свою позицію на уроці, вирішують завдання, співпрацюючи з однокласниками [4, с. 12]. Новий підручник з основ правознавства укладений так, що дає змогу вчителю, враховуючи методологічні етапи навчання, послідовно організувати різні види пізнавальної діяльності учнів на уроці: актуалізацію їхніх знань і життєвого досвіду; мотивацію щодо вивчення теми; засвоєння і осмислення в активній пізнавальній діяльності нових знань (правових понять, процесів, явищ, їх ознак і зв'язків між ними, прикладів, що їх ілюструють і конкретизують); формування й удосконалення (предметних (наприклад, наводити приклади юридичних фактів) та операційних (наприклад, аналізувати окремі положення правових документів) вмінь учнів; узагальнення, рефлексію засвоєного, приведення його у систему з відомим учням; повторення та закріплення вивченого; подальше осмислення засвоєного змісту у процесі роботи вдома.

Система різнорівневих пізнавальних завдань дає змогу вчителю організувати навчання учнів із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та рівня навченості всього класу, забезпечуючи поступовий розвиток правової предметної компетентності в сукупності її складників.

Пізнавальні завдання в підручнику передбачають оптимальне поєднання різних форм навчання: індивідуальної (читання тексту, написання творів-роздумів), фронтальної (обговорення в загальному колі) та кооперативної (робота в парах, групах). Для ефективної організації такої діяльності учнів в підручнику пропонуються детальні інструкції для учнів щодо виконання тих чи інших завдань.

Побудова і змістовне наповнення підручника дозволяє вчителю організувати й провести уроки з основ правознавства різного типу,

передбаченого навчальною програмою, як-от: вступний урок, де учні ознайомлюються з метою й завданнями нового для учнів предмета, структурою підручника, правилами роботи на уроках; уроки засвоєння нового змісту, формування умінь і навичок, де учні опрацьовують тексти з новою для них інформацією та виконують різноманітні пізнавальні завдання; уроки рефлексії та узагальнення засвоєного матеріалу, присвячені виконанню учнями тестових завдань, творчих завдань, розв'язанню правових ситуацій; практичні заняття як уроки розвитку й вдосконалення вмінь учнів, що мають конкретну тему (наприклад, «Звернення громадян», «Власність неповнолітніх» та ін.), відповідний зміст (правові ситуації, запитання і завдання до них), добірку додаткових джерел і матеріалів (фрагменти положень нормативно-правових актів) та листки самооцінювання учнів.

Таким чином, досягнення визначеної програмою мети навчання основ правознавства як-от «надання учням основ правових знань, виховання поваги й любові до своєї держави та державотворчих і правотворчих традицій, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки школярів» [7] потребує інноваційного підручника, що уможливить реалізацію в повній мірі визначеного стрижневим компетентнісного підходу до навчання. Такий підручник має забезпечувати засвоєння учнями необхідного й достатнього обсягу правових знань, формування вмінь застосовувати ці знання для виконання практичних завдань і розв'язання проблем та діяти на основі сформованих в навчанні основ правознавства ціннісних орієнтацій [8, с. 377].

Стаття не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Наукового розгляду заслуговують такі питання як укладання навчального комплексу до предмета «Основи правознавства», визначення підходів до створення електронного підручника з основ правознавства, підготовка вчителів правознавства до використання в навчанні учнів процесі компетентнісно орієнтованого підручника з основ правознавства.

Список літератури

1. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти: [http://mon.gov.ua/content/post-derzh-stan-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/post-derzh-stan-(1).pdf)
2. Ремех Т.О. Основи правознавства : підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Т.О.Ремех, О.І.Пометун. – Київ : Літера ЛТД, 2017. – 224 с.
3. Буцька Л. М. Новій українській школі – новітній підручник із правознавства (рецензія на рукопис підручника Т. О. Ремех, О. І. Пометун «Основи правознавства» (9 клас) для загальноосвітніх навчальних закладів, поданого на конкурс підручників для 9 класу) // Український педагогічний журнал. – №1, 2017. – С. 123 – 125.
4. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. – Львів, 2016. – 64 с.
5. Закон України «Про освіту». – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Ремех Т.О. Компоненти і прояви правової предметної компетентності учня / Народна освіта. – №3 (27), 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.narodnaosvita.kiev.ua
7. Основи правознавства. 9. клас : Програми для загальноосвітніх навчальних закладів / Т. О. Ремех, О. Муза, Р. Євтушенко, В. Сутковий, Т. Зорнік, Л. Лоха, В. Силенко // Історія. Правознавство : методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5-9 класів ЗНЗ; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. – К. : УОВЦ «Оріон», 2017. – с. 88 – 94.
8. Рябовол Л.Т. Концептуальні основи побудови підручника з правознавства для профільного навчання / Л.Т.Рябовол // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / – К. : Педагогічна думка, 216. – Вип. 16. – 488 с. – С. 373 – 383.

Анотації

Ремех Т.О. Новый підручник «Основы правознавства» як засіб розвитку правової компетентності учнів

У статті розкриваються завдання, функції й будова нового підручника з основ правознавства для учнів основної школи. Наголошено на концептуальних підходах до конструювання компетентісно орієнтованого підручника як основного засобу навчання учнів основ правознавства. Охарактеризовано основні складові елементи змісту підручника «Основы правознавства» (текстовий, позатекстовий компоненти). Визначено сучасні вимоги до будови й викладу тексту в підручнику з основ правознавства та можливості підручника для організації вчителем навчання учнів основ правознавства. Детально описано особливості підручника, його структуру, систему пізнавальних завдань, що забезпечують формування ключових та правової предметної компетентностей учнів 9 класу. Окремі положення статті ілюструються прикладами.

Ключові слова: основи правознавства, підручник, компетентісний підхід.

Ремех Т.А. Новый учебник «Основы правоведения» как средство развития правовой компетентности учащихся

В статье раскрываются задачи, функции и структура нового учебника по основам правоведения для учащихся основной школы. Акцентируется внимание на концептуальных подходах к конструированию компетентностно ориентированного учебника как основного средства обучения учащихся основам правоведения. Охарактеризованы основные составляющие содержания учебника «Основы правоведения» (текстовый, внетекстовый компоненты). Определены современные требования к построению и изложению текста в учебнике по основам правоведения и возможности учебника для организации учителем обучения учащихся основам правоведения. Подробно описаны особенности учебника, его структура, система познавательных задач, обеспечивающих формирование ключевых и

правовой предметной компетентности учащихся 9 класса. Отдельные положения статьи иллюстрируются примерами.

Ключевые слова: основы правоведения, учебник, компетентностный подход.

T.O. Remekh. New school textbook "Fundamentals of Law" as a means of developing the students` competences of Law

The article considers the tasks, functions and structure of a new textbook on the law fundamentals for the secondary school students. The conceptual approaches to the design of a competence oriented textbook as the main means of teaching the main issues of jurisprudence for students are underscored. The main (textual, non-textual) content components of the textbook "Fundamentals of Law" are described. The modern requirements for the structure and presentation of the text in the textbook "Fundamentals of Law" as well as the opportunities that are provided by a textbook for the organization of students' training in law fundamentals by a teacher are defined. The features of the textbook, its structure, the system of cognitive tasks that ensure the formation of the key and legal core competences of the 9th grade students are described in detail. The thesis of the article are illustrated by example.

Keywords: fundamentals of law, textbook, competence approach.